

OSMANLI'DA ULAŖIM

Kara - Deniz - Demiryolu

Editörler

Pof. Dr. Vahdettin Engin
Ahmet Uçar - Osman Doğan

ÇAMLIKA

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	5
Önsöz	7

BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI'DA KARA ULAŞIMI

Klasik Devirde Osmanlı'da Kara Ulaşımı ve Yollar <i>Mehmet Taştemir</i>	13
19. Yüzyılda Osmanlı Devleti Karayolları <i>Cabir Duysak</i>	37
Osmanlı Devrinde Hac Yolları <i>Selman Soydemir</i>	53
İstanbul'da Şehiriçi Toplu Taşımacılığın Bir Unsuru Olarak Omnibüsler <i>Vahdettin Engin</i>	67
İstanbul'da Şehiriçi Kara Ulaşımı: At Arabalarından Otomobile <i>Vahdettin Engin</i>	87

İKİNCİ BÖLÜM OSMANLI'DA DENİZ ULAŞIMI

Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehiryolu Ulaşımı <i>Davut Hut</i>	107
Sultan Abdülmecîd Devrinde Bir Osmanlı Maden Müdürü'nün Kızılırmak Projesi (1848) <i>Ebul Faruk Önal–Osman Doğan</i>	145
Tarih Boyunca Kadıköy, Adalar ve Haliç'te Deniz Ulaşımı <i>Vahdettin Engin</i>	153

Boğaziçi'nde Deniz Ulaşımı: Şirket-i Hayriye <i>Vahdettin Engin</i>	171
Sultan İkinci Abdülhamîd Han'ın Boğaziçine Köprü ve Tüp Geçit Projeleri <i>Ömer Faruk Yılmaz</i>	193

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM OSMANLI'DA DEMİRYOLU ULAŞIMI

Osmanlı'nın Demiryolu Çağına Girişi <i>Ali Satan</i>	209
Rumeli Demiryolları <i>Vahdettin Engin</i>	219
Hicaz Demiryolu <i>Ufuk Gülsoy</i>	237
Osmanlı Devri Suriye/Filistin ve Yemen Demiryolları <i>Ufuk Gülsoy</i>	261
Osmanlı Devrinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları <i>Ufuk Gülsoy</i>	287
Osmanlı Devri Demiryolu Kronolojisi <i>Ali Satan</i>	309
İstanbul'un Atlı ve Elektrikli Tramvayları <i>Vahdettin Engin</i>	343
Ülkemizin İlk Metrosu Tünel'in Yapılması ve Diğer Metro Projeleri <i>Vahdettin Engin</i>	367
Dizin.....	395

ÖNSÖZ

İnsanoğlu yüzyıllar boyunca yolsuz topraklarda dolaştı. Zaman içerisinde üzerinden geçilen yerlerde kalıcı izler bıraktı ve belli bir süre sonra bu izler patika yolların ilk nüvesini teşkil etti. Buralarda kalabalık gruplar halinde gezmeye başlayınca da yolların şekli de değişmeye başladı.

İnsan ve eşyanın bir yerden başka bir yere aktarılması manalarına gelen ulaşım, tarih boyunca insan hayatında her zaman mühim bir yer teşkil etmiştir. Bir yerden başka bir yere ulaşmanın veya eşya nakletmenin en zahmetsiz ve en rahat yolunu bulmak için karayolu, denizyolu, demiryolu ve nihayet havayolu üzerinde keşifler ve icatlar yapılmaya başlandı. Ulaşımında yaşanan gelişmeler ise daima mesafelere harcanan zamanı azaltmak, konfor ve emniyeti artırmak çizgisinde olmuştur. Böylece hem vakitten ve hem de nakitten kazanılması hedeflenmiştir.

Tekerleğin keşfedilmesi, ulaşımında yeni bir çağın başlamasına sebep olmuş, böylece hayvanlar artık çekici vasıta olarak daha ağır yükleri ve daha çok insanı taşıyor hale gelmişlerdir. İnsanların bulduğu diğer bir ulaşım aracı ise nehir ve denizlerde kürek ile yelken gücüyle giden kayık ve gemilerdir. Çin'den Avrupa'ya değin uzanan İpek ve Baharat yollarının varlığı; Akdeniz sahillerinde, Nil ve Fırat gibi nehirlerde büyük limanların bulunması, eskiden beri insanların ulaşımı her şekilde kullanmak için uğraştıklarını göstermektedir. Ulaşımında yapılan büyük keşiflerden biri de pusulanın keşfidir. Böylece pusula ile uzun kara ve deniz yollarına seyahat imkânı doğmuş oluyordu.

Ama en mühim gelişmeler 19. yüzyıldan itibaren ulaşım vasıtalarında meydana gelen ilerlemeler sayesinde olmuştur. 1765'te buhar makinesinin keşfiyle büyük buharlı gemiler yapılarak, yelkenliler terk edilmeye başlanılmıştır. Buhar makineleri demiryolu taşımacılığının ortaya çıkmasına da yol açmış, 19. yüzyılın ilk yarısında dünyanın muhtelif ülkelerinde demiryolları faaliyete başlamıştır. 19. yüzyılın son çeyreğinde benzinle çalışan motorların üretilmesi ile de ulaşım araçlarına yenileri katılmış ve böylelikle hayvan taşımacılığı da giderek ortadan kalkmıştır.

Ulaşımın, milletlerin hayatına da büyük tesirleri olmuştur. Selçuklular Anadolu'ya yerleştikten sonra kendilerinden evvelki yolları kullanırken bu yolların tamiri, güvenliği ve yolcuların rahat ve huzuru için çok büyük hizmetler yapmışlardır. Asya, Avrupa ve Afrika'da at koşturana Osmanlılar ise Selçuklulardan aldıkları hizmet bayrağını daha da yukarılara çıkarmak için büyük gayret sarf etmişler ve birçok yeni yollar inşa etmişlerdir.

Osmanlı Devleti için yol teşkilatı idarî, askerî ve ticarî faaliyetler ile haberleşme ve nakliyat hizmetleri bakımından büyük ehemmiyet taşımaktaydı. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde ulaşım faaliyetlerine çok ehemmiyet verilmişti.

On altıncı yüzyılda Mimar Sinan'ın yeni köprü yapım tekniğini geliştirip dere ve ırmakların üzerine köprüler yapması, yol yapımı konusunu daha da geliştirdi. On sekizinci yüzyılda çeşitli sebeplerle araba kullanımına başlanması, yerleşim yerlerinin iç ve dış kısımlarına yolların yapılmasını sağladı. Anadolu'da bugün kullanılan yolların hemen hemen hepsinin son 150 yıl içinde yapılmış olması, nasıl bir miras devraldığımızı daha iyi göstermektedir.

Bu arada Osmanlı devrinde önemli miktarda demiryolu yatırımı yapılarak bu yeni ve süratli ulaşım aracının nimetlerinden faydalanma yoluna gidilmiştir. Bu önemli yatırımlar arasında, Anadolu ve Bağdat Demiryolları, Rumeli Demiryolları, Hicaz Demiryolu gibi dev projeler de bulunmaktadır. Bu demiryollarından bugünkü sınırlarımız içinde kalanların birçoğu halen kullanılmaya devam etmektedir.

Osmanlı devrinde denizyolları da hususî bir ehemmiyet taşımaktaydı. Şehirlerarası yolculukların mühim bir miktarı deniz yolunda gerçekleşirdi. Hatta bugün gündemde dahi olmayan nehir taşımacılığı Osmanlı devrinde uygulanmaktaydı.

Bütün bunlardan yola çıkarak şu hususu özellikle belirtmek gerekmektedir. Osmanlılar ulaşım sahasında dünyada meydana gelen gelişmeleri hep takip etmiş ve bu teknolojileri kendi ülkelerine de getirmek için gereken teşebbüslerde bulunmuşlardır. Mesela daha 1827'de, Sultan İkinci Mahmud'un İstanbul'a gelen bir İngiliz buharlı gemisini hemen satın almaya karar vermesi ve halkın 'Buğu' gemisi adı verdiği bu ulaşım aracıyla Marmara Denizi'nde bir seyahat yapması, modern teknoloji ve modern ulaşım araçlarına verilen ehemmiyetin bir göstergesidir.

Demiryolu konusundaki gelişmeler de benzer şekilde yaşanmıştır. Dünyada modern manada ilk tren seferleri 1830'da İngiltere'de, Liverpool-Manchester arasında yapılmıştı. Trenin Avrupa'ya ve diğer dünya ülkelerine yayılmasıyla beraber, bu teknolojik gelişmeyle Osmanlı Devleti de yakından ilgilenmiş, Osmanlı padişahları ve devlet adamları demiryolu projeleriyle meşgul olmuşlardı. Sultan Abdülmecid, saray duvarına tren resmi asıyor ve husûsî doktoruna, 'ülkemde bu trenlerden bulunması en büyük arzumdur' diyordu. Sultan Abdülaziz ise, tren yolu hattının saray bahçesinden geçmesi söz konusu olduğunda, 'memleketime demiryolu yapılınsın da isterse sırtımdan geçsin, razıyım' diyerek demiryoluna verdiği ehemmiyeti gösteriyordu.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nde, ulaşımın bir ülke için taşıdığı önemin farkında olarak proje üretiliyordu. İşte bu manada ne tür gelişmeler yaşandığı ve ne tür uygulamalar yapıldığı konusunun bir kitapta toplanarak okuyanlara temel bazı bilgilerin verilmesi düşüncesi ile böyle bir çalışma gerçekleştirildi. Konularının uzmanı akademisyen ve araştırmacılar kendi sahaları ile ilgili makaleleri hazırladılar. Bunların bir araya getirilmesi ile 'Osmanlı'da Ulaşım' kitabı gün yüzüne çıkmış oldu.

Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde; 'Osmanlı'da Kara Ulaşımı' ana başlığı altında, 19. yüzyıl öncesindeki kara ulaşımı hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, kara ulaşımında modern usullerin ve ulaşım vasıtalarının kullanılmaya başlamasına paralel olarak Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalara yer verilmiştir. Bu bölümde; 'Klasik Devirde Osmanlı'da Kara Ulaşımı ve Yollar', '19. Yüzyılda Osmanlı Devleti Karayolları', 'Osmanlı Devrinde Hac Yolları', 'İstanbul'da Şehiriçi Toplu Taşımacılığın Bir Unsuru Olarak Omnibüsler', 'İstanbul'da Şehiriçi Kara Ulaşımı: At Arabalarından Otomobile' isimli makaleleri Yard. Doç. Dr. Mehmet Taştemiş, Cabir Duysak, Selman Soydemir ve Prof. Dr. Vahdettin Engin'in kaleminden okuyacaksınız.

Eserimizin ikinci bölümünde ise 'Osmanlı'da Deniz Ulaşımı' ana başlığı altında, Osmanlı devrinde gerek denizlerde, gerekse nehirlerde yapılan deniz ulaşımı üzerinde durulmuştur. Deniz ulaşımında klasik devirde yelkenli gemilerin kullanıldığı bir vakıdır. Buharlı makinenin icadı sonrasında ise, buharlı gemilerin giderek yelkenli deniz araçlarının yerini alması hususu önemli bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Artık gemiler eskisine göre çok daha süratli hareket edebilmekteydi ve uygun rüzgârı beklemek mecburiyetinde değildi. Hal böyle olunca, şehirle-

rarası ve şehir içi yolculuklarda buharlı gemiler önemli bir vazife görmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti de bu yeni ulaşım araçlarından faydalanma yoluna gitmiştir. Bu bölümde; ‘Buharlı Gemiler Çağında Osmanlı Deniz ve Nehiryolu Ulaşımı’, ‘Sultan Abdülmecid Devrinde Bir Osmanlı Maden Müdürünün Kızılırmak Projesi (1848)’, ‘Tarih Boyunca Kadıköy, Adalar ve Haliç’te Deniz Ulaşımı’, ‘Boğaziçi’nde Deniz Ulaşımı: Şirket-i Hayriye’, ‘Sultan İkinci Abdülhamîd Han’ın Boğaziçi’ne Köprü ve Tüp Geçit Projeleri’ isimli makaleleri Dr. Davut Hut, Ebul Faruk Önal, Osman Doğan, Prof. Dr. Vahdettin Engin ve Ömer Faruk Yılmaz’ın kalemlerinden okuyacaksınız.

Üçüncü bölümde ise kara ulaşımının bir başka önemli unsuru olarak raylı sistemlere yer verilmiştir. Dolayısıyla bölüm başlığı ‘Osmanlı’da Demiryolu Ulaşımı’ şeklinde tespit edilerek, bu sahada meydana gelen gelişmelerden söz edilmiştir. Demiryolu, tramvay ve metro gibi raylı sistemler 19. yüzyılda ortaya çıkan ulaşım vasıtalarını ihtiva etmektedir. Bu bölümde ‘Osmanlı’nın Demiryolu Çağına Girişi’, ‘Rumeli Demiryolları’, ‘Hicaz Demiryolu’, ‘Osmanlı Devri Suriye/Filistin ve Yemen Demiryolları’, ‘Osmanlı Devrinde Anadolu ve Bağdat Demiryolları’, ‘Osmanlı Devri Demiryolu Kronolojisi’, ‘İstanbul’un Atlı ve Elektrikli Tramvayları’, ‘Ülkemizin İlk Metrosu Tünel’in Yapılması ve Diğer Metro Projeleri’ isimli makaleleri Yrd. Doç. Dr. Ali Satan, Prof. Dr. Vahdettin Engin ve Prof. Dr. Ufuk Gülsoy’un kaleminden okuyacaksınız.

Böyle bir çalışmanın yayınlanarak bu sahada bir boşluğun doldurulmasına vesile olan Çamlıca Basım Yayın’a ve idare heyetine teşekkürlerimizi iletiriz. Bunun yanında, makaleleriyle bu çalışmanın meydana gelmesini sağlayan akademisyen ve araştırmacılara hassaten teşekkür etmeyi bir borç biliyoruz.

Editörler